

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У НОВОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

У семантиці кожної мови є відображення як загального, універсального компонента культур, так і своєрідності культури конкретного народу. В результаті акультурації мовна особистість зазнає глибокі зміни. Формування по-справжньому бікультурної особистості можливе лише при вродженому білінгвізмі або входженні в іншу культуру на дужеранньому життєвому етапі.

Ключові слова: мовна особистість, бікультурна особистість, міжкультурна комунікація, акультурація, етноцентризм, етнорелятивизм.

Культура нації представляє одну з форм, способів її адаптації, стратегії та досвіду, що виражаються в певному стилі культури і репрезентують в інформаційно-знаковому полі, ментально-психологічному просторі і матеріальних артефактах [3; 4; 5; 6, с. 22–23; 8; 9; 10; 17; 18; 19]. Кожна з культур виростає із з'єднання універсальї культури, її архетипів, які є в деякому розумінні глобальною матрицею і зберігачем стратегії людського способу буття, та індивідуального «прочитання» матриці, що виражається у вигляді індивідуального національно-етнічного архетипу, або патерну. Конфігурація патернів і архетипів створює стиль (модель) національної культури, який виділяє її із усього різноманіття культур і надає їй оригінальність [12, с. 189].

Взаємовплив мови й культури на сьогоdnішній день репрезентує особливий інтерес не тільки в культурологічному, а й у лінгвістичному аспекті. Конкретно-історичний аналіз взаємозв'язку мови, культури та суспільства показує, що мова й культура як продукти історичного розвитку знаходять конкретне соціокультурне значення лише будучи включеними в процес людської діяльності. Крім того, мова є духовне знаряддя створення культурних цінностей, а культура закріплюється за допомогою її як духовне багатство, збагачуючи при цьому і саму мову. Отже, мова як необхідний засіб людського мислення та спілкування є умовою розвитку культури й передачі культурних цінностей від покоління до покоління [1, с. 38].

Взаємодія мови і культури відбувається передусім на рівні лексики [11]. Оскільки найбільш пряме співвідношення між лінгвістичним знаком і реалією, що по-

значається – це значення слова, семантика, а слово – це основна базова одиниця семантики, отже, саме в слові і його значенні концентровано виявляється національно-культурна специфіка цієї мови [13].

У культурі кожного народу є загальнолюдське і етнонаціональне. У семантиці кожної мови є відображення як загального, універсального компонента культур, так і своєрідності культури конкретного народу. Національно-культурний рівень передбачає володіння національно обумовленою специфікою використання мовних засобів. Національно обумовленими є багато мовних стереотипів, тобто звороти і вислови, «жорстко» прикріплені до тієї чи іншої ситуації і варійовані в певних межах. У мові можна виділити групи національно маркованої лексики, що додають етнокультурну своєрідність мовним одиницям. Національна маркованість полягає в природних і культурних реаліях, властивих життю даного народу і не існуючих в житті іншого. Істотним компонентом національно-культурної специфіки для носіїв мови в процесі комунікації є знання конотацій слова – тих стандартних, загальноприйнятих в даному суспільстві асоціацій, які виникають у мовців при проголошенні того чи іншого слова. Такі стандартні асоціації дуже часто бувають обумовлені національно [14, с. 124].

Міжкультурна комунікація в широкому сенсі означає взаємодію між представниками різних мовних спільнот. Таке спілкування припускає, що в мовній та культурній свідомості мовних партнерів поєднуються дві мовні системи, дві картини світу, або, іншими словами, два лінгвокультурних коди. У процесі використання іноземних мов ці дві системи неминуче накладаються одна на одну, що призводить до міжмовної інтерференції. Процес адаптації фрагментів ціннісного досвіду однієї лінгвокультурної спільноти при сприйнятті його носіями деякої іншої культури включає елімінування лакун різних типів. Заповнення лакун являє собою процес розкриття сенсу деякого поняття / слова, що належить незнайомій реципієнту культури. Заповнення (і мовне, і що відноситься до сфери культури в цілому) може бути різної глибини: поверхнєве або більш глибоке, детальне, повне, що залежить від характеру елімінованої лакуни, від типу тексту, в якому лакуна існує, а також від особливостей реципієнта, якому адресований текст. Особливу значимість має процес компенсації лакун в тексті в ході міжкультурного спілкування. Для полегшення розуміння того чи іншого фрагмента чужої культури в текст в тій чи іншій формі вводиться специфічний елемент культури реципієнта. Таким чином, у тексті деякої культури з'являються елементи іншої культури – схожі або близькі до елементів вихідної культури, але не збігаються з ними (можливо також і повне елімінування цих елементів з тексту). Компенсація лакун тягне за собою деяку втрату національної специфіки вихідної культури і обов'язково вводить в текст нові елементи, що належать культурі реципієнта [2, с. 11-12].

Ітеріоризація зовнішніх соціально-культурних процесів, що визначають цілі, завдання і зміст міжкультурної комунікації, обумовлює ті зміни, які відбуваються в особистості як результат адаптації до нового культурно-мовного середовища. З точки зору С. Дая, особистість, що розуміється як відкрита гомеостатична система, через комунікацію активно взаємодіє зі своїм оточенням. Усередині власної культури особистість знаходиться в стані рівноваги: образ світу відповідає системі ви-

користовуваних культурно-мовних значень. При зміні оточення і зіткненні з чужою культурою рівновага порушується, викликаючи стан стресу. Виникає необхідність адаптації до системи нових значень, що являє собою процес активної трансформації. Таким чином, особистість відновлює внутрішню рівновагу через пошук відповідності образу світу зміненому оточенню і визначення власної ролі у видозміненому комунікативному контексті [19].

Потрапивши в іншу культуру, не будучи знайомою з соціально-культурними нормами функціонування в чужій країні, людина відчуває себе втраченою, хоча, при цьому вона може мати гарну лінгвістичну підготовку. Всупереч очікуванням, люди, які пристойно розмовляють іноземною мовою, часто відчувають в чужій країні сильний внутрішній розлад, оскільки стоять перед вибором тону і жанру спілкування, вираження своєї культурної ідентичності засобами чужої мови. Відповідно до теорії Л. Фестінджера, виникає так званий когнітивний дисонанс – неприємний стан, при якому особистість починає усвідомлювати невідповідність між власною поведінкою і поведінкою оточуючих. Цей дисонанс змушує індивідуума модифікувати свою поведінку, щоб відновити відповідність своєму оточенню [18, с. 630]. Потрібен час для того, щоб особистість змогла адаптуватися до чужорідного середовища і «намацати» форми і засоби самовираження за допомогою нового культурно-мовного коду. Неусвідомлення своєї чужорідності і культурних відмінностей веде до ізоляції і застою. Проте засвоєння вокабуляру та інші поверхневі зміни не гарантують подальшого розвитку мовної особистості, яка опирається визнанню культурних відмінностей і усвідомленого підходу до їх подолання.

Для успішної акультурації, необхідний високий ступінь інтенсивності між-культурних контактів, який повинен бути виражений як на кількісному (частота і тривалість контактів), так і на якісному рівні (глибина і насиченість спілкування). Ступінь акультурації особистості залежить від: 1) вихідних установок (бажання або небажання стати органічною частиною нової культури), 2) ступеня включеності в соціальне життя суспільства, 3) державної політики по відношенню до іммігрантів (включаючи мовну політику).

В результаті акультурації мовна особистість зазнає глибокі зміни. М. Беннетт пропонує розвиваючу модель, що передбачає просування від етноцентричних стадій (ізоляції і заперечення чужої культури) до етнорелятивних стадій: 1) прийняття чужої культури через формування шанобливого ставлення до моделей поведінки й ціннісних орієнтирів, 2) адаптації (емпатії та плюралізму), 3) інтеграції. Беннет вказує на взаємозв'язок і взаємозумовленість когнітивного, поведінкового і афективного аспектів, проте попереджає, що слід з відомою часткою умовності розглядати ці стадії як такі, що йдуть одна за одною одного й того ж процесу [16].

Очевидно, формування по-справжньому бікультурної особистості можливе лише при вродженому білінгвізмі або входження в іншу культуру на дуже ранньому життєвому етапі [20]. Однак, слід враховувати, що якою б талановитою не була людина, вона ніколи не стає стовідсотковим білінгвом, якщо потрапляє в країну після того, як її перша мова вже сформувалася і залишається провідною. «<...> Є така таємниця природи, закон її, за яким тільки тією мовою можна володіти досконало, з якою народився, тобто якою говорить той народ, до якого належите ви », – писав

Ф. М. Достоевський [7, с. 542]. На щастя, міжкультурна трансформація не вимагає обов'язкового повного білінгвізму. Значно більш важливу роль відіграє когнітивна гнучкість, усвідомлення міжкультурних відмінностей і знайомство зі способами їх подолання, при цьому, готовність особистості до міжкультурної комунікації залежить від: 1) стабільності нервової системи, 2) освітнього рівня, 3) особистісних якостей і 4) мовних здібностей.

В одних процес міжкультурної трансформації займає місяці, в інших – роки, у третіх він не завершується ніколи. Схильність росіян і українців до самоприниження, дуже критичне ставлення до себе прискорює цей процес. У американців, навпаки, трансформація йде повільно через етноцентризм і впевненість у своїй правоті. Акультирація настає в тому випадку, коли людина більше не відчуває себе стороннім тілом у новій культурі, у неї немає відчуття, що вона чужа, і вона без напруги може висловити власну ідентичність за допомогою нової мови.

Трансформована ідентичність не є частиною конкретної культури, але в той же час і не відірвана від неї, вона живе на кордоні / перехресті культур. При міжкультурному контакті особистості функціонують мов би в просторі «третьої культури», знаходять форми проміжних патернів, що діють на перетині культур [15, с. 27]. Міжкультурній особистості повинні бути властиві: 1) емпатія, 2) знижена ступінь етноцентризму, 3) вміння встановлювати значимі стосунки з «чужими».

Таким чином, для адекватної міжкультурної комунікації необхідне не тільки володіння лінгвістичними навичками, а й уміння думати і відчувати як носії мови, тобто, необхідне формування вторинної мовної особистості. Успіх у вивченні мови значною мірою визначається оволодінням усім культурним багажем, який супроводжує її вживання. Для успіху міжкультурної комунікації необхідно також, щоб міжкультурні особистості формувалися не односторонньо, а в обох контактуючих культурах, тобто щоб здійснювався рух культур назустріч одна одній.

Литература

1. Дрозд А. Ф. К вопросу о взаимосвязи языка, культуры и общества / А. Ф. Дрозд, Г. И. Ахрименя // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2010. – С. 38–39.
2. Дубинко С. А. Компенсация лагун в процессе межкультурного общения / С. А. Дубиненко // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2010. – С. 11–12.
3. Земская Е. А. О типических особенностях русского языка эмигрантов первой волны и их потомков / Е. А. Земская // Изв. Акад. наук. Сер. лит. и яз. – 1998. – Т. 57. – № 4. – С. 39–47.
4. Ильин И. А. Против России / И. А. Ильин // Хрестоматия по культурологии. – Т. 2. Самосознание русской культуры ; [под ред. В. Т. Пуляева, В. П. Сальникова, С. В. Степашина]. – СПб. : Петрополис : Санкт-Петерб. ун-т МВД России, 2000. – С. 388–389.

5. *Леонтьев А. А.* Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1997. – 287 с.

6. *Маркина Л. В.* Барьеры и трудности межкультурной коммуникации / Л. В. Маркина // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2011. – С. 22–23.

7. Русские писатели о языке / [под ред. Б. В. Томашевского и Ю. Д. Левина]. – Л. : Сов. писатель, 1955. – 834 с.

8. *Селіванова О. О.* Основи теорії мовної комунікації / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.

9. *Серль Дж. Р.* Природа интенциональных состояний / Дж. Серль // Философия. Логика. Язык. – М. : Прогресс, 1987. – С. 96–126.

10. *Степанов Ю. С.* Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «Яз. рус. Культуры», 1997. – 824 с.

11. *Томахин Г. Д.* Теоретические основы лингвострановедения. Дисс... д-ра филол. наук / Г. Д. Томахин. – М., 1984. – 280 с.

12. *Усовская Э. А.* Культурная память и паттерны культуры / Э. А. Усовская // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2010. – С. 189–190.

13. *Чернобров А. А.* Лингвокультурология: основа интегрального гуманитарного знания (язык – философия – логика – психология – культура) : [учебн. пособ. для студентов старших курсов гуманитарных факультетов, аспирантов и соискателей. Материалы к спецкурсу] / А. А. Чернобров. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2006. – 221 с.

14. *Шевцова В. А.* Национально-культурный уровень носителей языка в процессе коммуникации / В. А. Шевцова // Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : [материалы IV Междунар. науч. конф., посвященной 89-летию образования Белорусского государственного университета]. – Минск, 2010. – С. 124–125.

15. *Adler P. S.* Beyond Cultural Identity : Reflections on Cultural and Multicultural Man / Adler P. S. – Honolulu : East – West Center, 1974.

16. *Bennet M. J.* Towards Ethnorelativism : A Developmental Model of Intercultural Sensitivity / Bennet M. J. // Education for the Intercultural Experience / ed. by R. M. Paige. U. S. A. : Intercultural Press, 1993. – P. 21–71.

17. *Bochner S.* Problems in Culture Learning / Bochner S. // Overseas Students in Australia / ed. by S. Bochner, P. Wicks. Sydney: New South Wales University Press, 1972. – P. 33–41.

18. *Bootzin R. R.* Psychology Today / Bootzin R. R., Bower G. H, Crocker J., Hall E. – New York, etc. : McGraw-Hill, Inc., 1991. – 800 p.

19. *Dahl S.* Communications and Culture Transformation. Cultural Diversity, Globalization and Cultural Convergence / Dahl S. // Project presented to the European

University, Barcelona. June 1998. Retrieved February 27, 1999. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stephweb.com/capstone/index.htm> (/1.htm, /2.htm, /3.htm, /4.htm, /5.htm, /6.htm).

20. Wilson B. Trouble in Transylvania : A Cassandra Reilly Mystery / Wilson B. Seattle : Seal Press, 1993. – 277 p.

Nikolenko A.G. Linguistic identity in a Receiving Culture

The semantics of a language is a reflection of a general, universal culture and identity of the particular culture. Linguistic identity undergoes profound changes through acculturation. The formation of a truly bicultural personality is possible only in case of congenital bilingualism or entering another culture at a very early stage of life.

Key words: linguistic identity, bicultural identity, intercultural communication, akultatsiya, etnotsentrizm, etnorelyativizm.

Николенко А. Г. Языковая личность в новом культурном пространстве

В семантике каждого языка есть отражение как общего, универсального компонента культур, так и своеобразия культуры конкретного народа. В результате аккультурации языковая личность претерпевает глубокие изменения. Формирование по-настоящему бикультурной личности возможно только при врожденном билингвизме или вхождении в другую культуру на очень раннем жизненном этапе.

Ключевые слова: языковая личность, бикультурная личность, межкультурная коммуникация, аккультация, этноцентризм, этнорелятивизм.